

Bra arbetsmiljö höjer elevernas studieresultat

Rapport från Sveriges Elevkårer och Lärarförbundet juni 2013

Bra arbetsmiljö höjer elevernas studieresultat

När betygen delades ut vid terminsslutet – då sattes elevernas kunskaper och resultat under lupp. Diskussionen om resultaten i skolan blev åter högaktuell.

I diskussionen om vad resultaten beror på har en förklaring helt och hållet lyst med sin frånvaro: hur arbetsmiljön för elever och lärare påverkar. Det är ett perspektiv som vi – Sveriges Elevkårer och Lärarförbundet – tillsammans nu vill föra in.

I den här rapporten visar vi att en god arbetsmiljö är en del i lösningen – där lärare är friska presterar eleverna bättre. I detta samband ligger helt andra framgångsmöjligheter än i mätningar, prov, omdömen och andra lösningsförslag. Lösningsförslag som i stället visar sig vara en del i den accelererande problematiken.

En väg att förbättra elevresultaten är alltså att satsa på arbetsmiljön för både lärare och elever. Egentligen är det självklart. I en välfungerande skola mår alla bra och då finns tiden och orken att fokusera på undervisningen och därmed höja prestationerna.

Dessvärre toppar lärare som yrkesgrupp mätningar om stress och arbetsbelastning. Samtidigt som många elever, inte minst tjejer, mår dåligt på grund av hög stress. I en skolsituation där lärare och elever i hög utsträckning är varandras arbetsmiljö förstärks problemen ytterligare.

Vi vet hur det kan bli bättre. Men det är inget som löser sig på egen hand utan det handlar om ett medvetet arbete från er som är chefer, friskoleägare och skolpolitiker. Vi vill därför utmana er att göra följande:

- Lyssna på elever, lärare och rektorer när de framför synpunkter på arbetsmiljön
- Bygg en välfungerande organisation för samtal om arbetsmiljö
- Organisera arbetet så att arbetsbelastningen blir jämn och rimlig
- Låt elevers, lärares och skolledares hälsa väga tungt i allt beslutsfattande
- Bedriv ett aktivt hälsoarbete där både individen och kollektivet sätts i fokus

Den huvudman som inte arbetar aktivt med arbetsmiljön ger inte heller sina elever de bästa möjligheterna att klara skolan, det visar nya fakta i vår rapport. Detta är något som varje skolhuvudman som vill förbättra skolresultaten måste ta till sig!

Mattias Hallberg
Ordförande för Sveriges elevkårer
Twitter: @mattiashallberg

Eva-Lis Sirén
Ordförande i Lärarförbundet
Twitter: @evalissiren

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	3
HÖGA SJUKTAL GÅR HAND I HAND MED SÄMRE ELEVRESULTAT.....	3
DÄR LEDNINGEN LYSSNAR BLIR ARBETSMILJÖN BÄTTRE.....	3
I KOMMUNER MED LÅGA SJUKTAL GÖR MAN MER RÄTT.....	3
SLUTSATSER: VAD BÖR SKOLHUVUDMANNEN GÖRA?	4
1. LYSSNA PÅ ELEVER, LÄRARE OCH REKTORER.....	4
2. BYGG EN VÄLFUNGERANDE ORGANISATION FÖR SAMTAL	4
3. ORGANISERA FÖR EN JÄMN OCH RIMLIG ARBETSBELASTNING	4
4. LÅT ELEVER, LÄRARE OCH SKOLLEDARES HÄLSA VÄGA TUNGT	5
5. BEDRIV ETT AKTIVT HÄLSOARBETE	5
RESULTAT: SKOLRESULTATEN ÄR BÄTTRE DÄR LÄRARE ÄR FRISKA.....	6
RESULTAT OCH HÄLSA GÅR HAND I HAND	6
DÄR LEDNINGEN LYSSNAR BLIR ARBETSMILJÖN BÄTTRE.....	7
I KOMMUNER MED LÅGA SJUKTAL GÖR MAN MER RÄTT.....	8
INTE EN SLUMP ATT KOMMUNER HAR LÅGA SJUKTAL.....	8
ANDRA UNDERSÖKNINGAR	10
I LINJE MED FORSKNING	10
STRESSEN I SKOLAN.....	10
METOD OCH REFERENSER	13
MER OM DEN STATISTISKA UNDERSÖKNINGEN.....	13
UNDERSÖKNING BLAND KOMMUNER MED HÖGA RESPEKTIVE LÅGA SJUKTAL.....	14
TABELLAPPENDIX.....	15
NÅGRA ARBETSMILJÖASPEKTER SOM LYFTES FRAM I UNDERSÖKNINGEN.....	16
REFERENSER.....	16
BRA ARBETSMILJÖ HÖJER ELEVERNAS STUDIERESULTAT	17

Sammanfattning

De undersökningar som presenteras här visar att dålig arbetsmiljö sätter sina spår i elevernas resultat. En väg att förbättra elevresultaten är alltså att satsa på arbetsmiljön.

Arbetsmiljö och arbetsmiljöarbete är svårt att mäta, men genom att titta på lärarnas sjukfrånvaro skapar vi ett värde för hur bra arbetsmiljön och arbetsmiljöarbetet är inom en kommun – med en bra arbetsmiljö blir lärares sjuktal lägre och med en dålig högre.

Höga sjuktal går hand i hand med sämre elevresultat

Våra analyser visar att där lärare är sjuka presterar eleverna sämre. Vår undersökning visar att för varje procentenhet som lärarnas sjuktal ökar i en kommun minskar meritvärdet i årskurs 9 med 1,4 poäng. Samtidigt slutför en dryg halv procentenhet färre 20-åringar gymnasieskolan. Det finns alltså en samvariation mellan lärares sjuktal och elevernas resultat.

Skillnaden i sjuktal bland lärare mellan kommuner som har låga och höga sjuktal är drygt 6,5 procentenheter. Översätts detta till skillnad i skolresultat betyder det, för den kommun där lärarna är sjukare, att knappt fyra procentenheter färre 20-åringar har slutfört gymnasiet. Samtidigt är meritvärdet i grundskolan nio och en halv poäng lägre.

Där ledningen lyssnar blir arbetsmiljön bättre

För att få förklaringar till sambandet mellan sjuktal och resultat ställde vi frågor om arbetsmiljö, arbetsmiljöarbete, attityder och ansvar till rektorer, skyddsombud för lärare och elevrepresentanter i gymnasieskolan i några av de kommuner som har hög respektive låg sjukfrånvaro.

Eleverna, lärarna och rektorerna fick ge exempel på faktorer som påverkar arbetsmiljön på deras skola. Exempelen var ganska lika i de olika kommunerna, men förhållningssättet från de ansvariga skilde sig åt. Där de ansvariga bryr sig och vidtar åtgärder när elever, lärare och rektorer lyfter sina problem är sjuktalet lägre – och i förlängningen resultaten bättre.

I kommuner med låga sjuktal gör man mer rätt

Det finns också flera andra faktorer som stödjer det faktum att lägre sjuktal följer av engagerade ansvariga som vidtar åtgärder när elever, lärare och rektorer lyfter problem.

I kommuner med låga sjuktal för medarbetarna lyssnar de ansvariga i högre utsträckning på lärares och elevers synpunkter om arbetsmiljön jämfört med hur det ser ut i kommuner med höga sjuktal. I dessa kommuner finns också bättre forum för att diskutera arbetsmiljö och i större utsträckning når synpunkterna till nivåer ovanför skolan jämfört med hur det ser ut i kommuner med höga sjuktal.

Resultaten visar också att i kommuner med låga sjuktal är arbetsmiljöarbetet mer känt hos dem som inte har direkta uppdrag i det. Samtidigt vägs frågor som stress och förutsättningar att organisera arbetet för jämn arbetsbelastning i större utsträckning in i beslutsfattandet och skolor får i större utsträckning de resurser som behövs för att både förebygga arbetsmiljön och åtgärda brister i den.

Slutsatser: Vad bör skolhuvudmannen göra?

Det är skolhuvudmännen, kommuner och ägare till fristående skolor, som har ansvaret för skolan och därmed de som ger förutsättningarna för hur arbetet ska bedrivas. Resultaten från våra undersökningar leder fram till fem uppmaningar till alla huvudmän.

1. Lyssna på elever, lärare och rektorer

Våra undersökningar visar att både hälsan och resultaten är bättre när kritik och idéer uppmuntras och ledningen aktivt löser problem som dyker upp. Forskning visar tydligt att förhållningssättet från förvaltning och politik är avgörande för att etablera ett bra samtalsklimat och för att lösningar ska komma till stånd.

Det viktigaste ledningen kan göra är att ta ansvar för ett bra samtalsklimat och disponera resurser så att det är möjligt att ta initiativ under löpande verksamhet. Genom att föregå med gott exempel kan ledningen visa att en bra organisation präglas av att man tar varandra på allvar.

När elever och lärare märker att ledningen på alla nivåer lyssnar på deras arbetsmiljöproblem byggs tilltro till arbetsmiljöarbetet upp, vilket är grunden för att lyckas med det systematiska kvalitetsarbetet. Detta är din första utmaning som skolhuvudman.

2. Bygg en välfungerande organisation för samtal

Viljan att lyssna är grundläggande. Din andra utmaning som skolhuvudman är att skapa en god organisation för samtal. Det behövs tid och organisation för gemensamma diskussioner, jämte utvecklings- och medarbetarsamtal som präglas av ömsesidighet. Det är nödvändigt med ett systematiskt arbetsmiljöarbete där kända problem blir genomlysta och åtgärdade.

Eftersom arbetsmiljön påverkar elevernas resultat är det viktigt att skolan uppmärksammar varje enskild elevs arbetsmiljö och att det finns en kontinuerlig dialog om hur den kan förbättras. Och här ska du som skolhuvudman vara aktiv!

3. Organisera för en jämn och rimlig arbetsbelastning

Många av de frågor som lärare och elever tar upp i undersökningen har att göra med hög arbetsbelastning, för lärarna delvis präglad av arbetsuppgifter som känns irrelevanta. I kombination med extrema arbetstoppar – till exempel i samband med nationella prov, inför betygssättning med mera – som kommer ovanpå en redan pressad situation, hämmar det möjligheten att leverera med kvalitet för både lärare och elever.

Denna arbetsbelastning är det långtifrån alltid huvudmannen som styr över. Den är i stället ofta skapad av beslut som är fattade på statlig nivå, som betygssättning, nationella prov, skriftliga omdömen eller att förbereda skolan för besök av Skolinspektionen. De statliga reformerna under de senaste 20 åren har i stor utsträckning gjort det lättare att utkräva ansvar från lärare och rektorer, men reformerna har sällan hjälpt lärare och rektorer att ta ansvar. Skolhuvudmannen har trots det ansvar för att lärare och elever inte får en orimlig belastning.

Din tredje utmaning är att ta denna problematik på allvar genom att i förväg identifiera arbetstoppar och stötta i planeringen för att få en så jämn och rimlig arbetsbelastning som möjligt. Skolor som jobbar med en transparent och tydlig arbetsplanering där både elevernas och lärarnas arbetsbelastning synliggörs lyckas bättre med att minska stress och ohälsa.

4. Låt elever, lärare och skolledares hälsa väga tungt

Att få vara frisk och få vistas i en sund miljö har ett starkt egenvärde i varje människas liv. Därför är det ett medborgarintresse att offentligt finansierade verksamheter utformas så att människor där mår bra.

Det är dessutom sund ekonomi: Det kostar att inte nå resultat eftersom det kostar att ha sjukskrivna lärare och skolledare. Sjukskrivning och/eller uteblivna betyg får förödande privatekonomiska konsekvenser för både lärare och elever.

Kostnaden för en sjukskriven lärare är inte bara sjuklön och en eventuell vikariekostnad – den stora kostnaden är i stället produktionsbortfallet. I de mer extrema fallen, som leder till skolmisslyckanden, blir kostnaderna snabbt väldigt höga. Beräkningar visar att ett skolmisslyckande med utslagning som följd kan kosta samhället sex miljoner kronor och individen åtta miljoner¹.

Om fler skolhuvudmän skulle göra långsiktiga samhällsekonomiska värderingar i stället för att bara ha årets bokslut för ögonen skulle investeringar i bättre arbetsmiljö för elever och skolpersonal vara enkla att räkna hem.

Vår fjärde utmaning till dig som huvudman är att skapa ett klimat där allas hälsa tillmäts ett värde i allt beslutsfattande – för människornas, ekonomins och resultatens skull.

5. Bedriv ett aktivt hälsoarbete

Forskning visar att ett individinriktat hälsoarbete med företagshälsovård och elevhälsa leder till både bättre hälsa och bättre resultat. Men det är minst lika viktigt att ledningen tar hänsyn till hälsan när man organiserar arbetet.

När arbetet anpassas efter individuell förmåga, undviks sjukskrivningar och skolmisslyckanden. Arbetsdelning som börjar och slutar med ”matematisk rättvisa” är direkt ohälsosam.

Din femte och sista utmaning är att vara beredd att bedriva ett hälsoarbete som tar hänsyn till individuella och kollektiva behov.

Resultat: Skolresultaten är bättre där lärare är friska

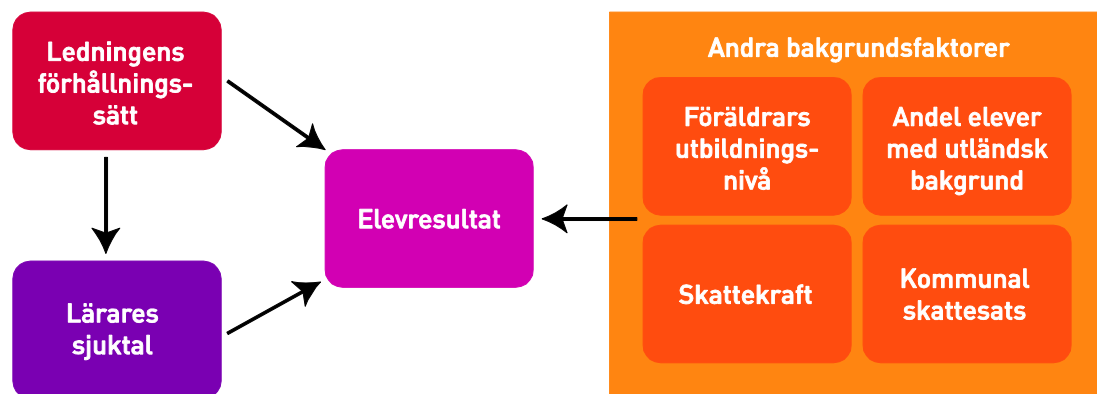
I diskussionen om skolresultaten har en faktor helt och hållet lyst med sin frånvaro: hur elevers och lärares hälsa och arbetsmiljö påverkar resultaten. Vår undersökning visar att en dålig arbetsmiljö sätter sina spår i elevernas resultat.

Skillnaden i sjuktal bland lärare mellan kommuner som har låga respektive höga är drygt 6,5 procentenheter. Dessa kommuner skiljer sig också, under kontroll för socioekonomiska bakgrundsfaktorer, både vad gäller elever som har slutfört sin gymnasieutbildning vid 20-årsålder som i meritvärde i grundskolan. De med lägre sjuktal har bättre resultat.

För att få svar på vad sambanden beror på har vi också genomfört en beskrivande kvalitativ undersökning.

Resultat och hälsa går hand i hand

I undersökningen har vi använt oss av följande modell för hur elevresultaten påverkas:

Modell över vad som påverkar elevernas resultat

Ledningens förhållningsätt påverkar, genom arbetsmiljön, både lärares sjuktal och elevresultaten. Lärares sjuktal blir ett sätt att indirekt mäta ledningens förhållningssätt och hur arbetsmiljön är i kommunen.

Utifrån den här modellen har vi testat två olika mått på skolframgångar: andelen folkbokförda elever i kommunen som slutfört gymnasieskolan vid 20 års ålder och det genomsnittliga meritvärdet för elever som slutför grundskolan i kommunala skolor.

Det har vi gjort under kontroll för fyra socioekonomiska bakgrundsfaktorer, som kan förklara elevframgångar. De fyra är föräldrars utbildningsnivå i kommunen, andel elever med utländsk bakgrund, kommunal skattesats och skattekraften.

	Sjuk- andel	Utbildnings- nivå	Utländsk bakgrund	Skattekraft	Skattesats	R ²
Avslutat Gy	-,576**	31,505***	-,158***	-15,470***	-,920***	,323
Meritvärde år 9	-1,397***	52,013***	-,146**	16,829**	-1,987***	,476

*** betyder att det är statistiskt säkerställt på 99 %-nivån och ** att det är det på 95 %-nivån

Vi kan i vår undersökning se att det finns ett statistiskt säkerställt samband mellan lärares sjuktal och hur väl eleverna presterar i en kommun. Värdena för lärares sjuktal säger oss att för varje procentenhet som lärares sjuktal ökar, minskar andelen 20-åringar som har slutfört gymnasieskolan med en dryg halv procentenhet, samtidigt som eleverna som slutför grundskolan har ett meritvärde som är 1,4 poäng lägre.

Skillnaden mellan den kommun som har lägst genomsnittligt sjuktal och den som har högst är 6,78 procentenheter. Om vi översätter detta till skillnad i resultat så är det 3,9 procentenheter färre elever som har slutfört sin gymnasieutbildning vid 20-års ålder i den kommun som har högst sjuktal, samtidigt som meritvärdet i grundskolan är nio och en halv poäng lägre i samma kommun.

Där ledningen lyssnar blir arbetsmiljön bättre

För att få förklaringar till sambandet mellan sjuktal och resultat frågade vi rektorer, skyddsombud för lärare och elevrepresentanter i gymnasieskolan i några av de kommuner som har hög respektive låg sjukfrånvaro bland lärarna om hur de ser på arbetsmiljön och arbetsmiljöarbetet.

I undersökningen fick deltagarna själva ange olika aspekter som de anser påverkar arbetsmiljön. Därefter fick de redogöra för om det finns forum för att ta upp frågan, var ansvaret för frågan ligger och om de kunnat påverka arbetsmiljön genom att ta upp frågan.

Den mest slående skillnaden som framkommer mellan kommuner med höga respektive låga sjuktal är hur mycket man från kommunledning, förvaltning och ledning i övrigt lyssnar och agerar på förslag till förändring av arbetsmiljön.

	Arbetsmiljön förbättrades helt	Arbetsmiljön förbättrades delvis	Det finns en plan för förbättrad arbetsmiljö	Det skedde en förändring, men den gav ingen förbättring	Ingenting gjordes
Högt sjuktal	0%	38%	13%	11%	38%
Lågt sjuktal	5%	39%	32%	12%	12%

Svar på frågan: Gav det något resultat? efter att respondenterna fått svara på frågan om de försökt ändra på något i arbetsmiljön.

I kommuner med låga sjuktal lyssnar man och agerar i mycket högre utsträckning än i kommuner med höga sjuktal. I kommuner med höga sjuktal vidtogs inga åtgärder i mer än var tredje fall trots att problem uppmärksammats. Och trots att urvalet är litet är skillnaden mellan kommuner med högt och lågt sjuktal statistiskt säkerställd.

Vi kan alltså konstatera att det inte är en slump som gör att det ser ut som det gör, utan det är så enkelt att i kommuner med lägre sjuktal lyssnar man i större utsträckning på medarbetarna – rektorerna, lärarna och eleverna – och tar hänsyn till deras synpunkter än vad man gör i kommuner med höga sjuktal.

I kommuner med låga sjuktal gör man mer rätt

I kommuner med lägre sjuktal är man, enligt vår undersökning, inte bara bättre på att lyssna på vad elever, lärare och rektorer upplever som problem med arbetsmiljön, utan det finns många fler frågor som visar att det sker ett bättre arbetsmiljöarbete i kommuner där lärare är friskare.

Ett exempel är frågan som vi ställde i undersökningen om du/ni har gjort något för att ändra saker som påverkar arbetsmiljön negativt eller förstärka saker som påverkar arbetsmiljön positivt under de tre senaste åren. I kommuner med höga sjuktal är det mindre vanligt att man för fram synpunkter på sin arbetsmiljö än i kommuner med låga. När vi väger samman det med att det är vanligare att kommunledningen och förvaltningen inte agerar på de signaler som man får i kommuner med höga sjuktal, är det naturligt att medarbetarna i dessa kommuner i högre utsträckning drar sig för att påtala brister i arbetsmiljön.

Motsvarande bild ges när respondenterna betygsätter de olika forum/sammanhang där de kan ge uttryck för arbetsmiljöfrågor: I kommuner med låga sjuktal ger man dessa ett bättre betyg.

Medarbetarna i kommuner med lägre sjuktal i högre utsträckning bedömer också att de når utanför själva skolan med sina synpunkter. De når de som verkligen har ansvaret för besluten. . Det är alltså hälsofrämjande när ledningen lyssnar!

I alla svaren är tendensen tydlig: elever, lärare och skolledare är lite mer nöjda med hur ledningen fungerar och hur arbetsmiljöarbetet bedrivs i kommuner med låga sjuktal. Och eftersom dessa samvarierar med resultaten i skolan för eleverna så borde de som har det yttersta ansvaret – politikerna – vara rejält bekymrade över hur arbetsmiljöarbetet bedrivs, inte minst i kommuner med höga sjuktal.

Inte en slump att kommuner har låga sjuktal

Vi ställde även fyra frågor av mer vanlig karaktär i enkäten. På grund av det låga antalet respondenter är deras statistiska säkerhet inte hög, men de har samma tendens som de övriga svaren – i kommuner med låga sjuktal tar politik och förvaltning större hänsyn till hur arbetsmiljön ser ut för medarbetarna än i kommuner med höga.

Till exempel instämmer var femte respondent i kommuner med höga sjuktal inte alls i påståendet att skyddsarbetet är väl känt bland dem som inte har uppdrag i det. I kommuner med låga sjuktal är det ingen som har en så negativ bild.

I kommuner med låga sjuktal är det två av fem som instämmer till fullo eller till stor del i påståendet att kommunen väger in frågor som stress och förutsättningar att organisera arbetet för en jämn belastning när de fattar beslut. I kommuner med höga sjuktal är det mindre än en av fem. Ledningen i kommuner med låga sjuktal tar större hänsyn till stress och förutsättningar att organisera arbetet för jämn belastning än ledningen i kommuner med höga sjuktal.

Även på frågorna om de resurser som finns i kommunerna för att arbetsmiljön ska vara bra eller om man får de resurser som behövs för att eventuella brister i arbetsmiljön ska åtgärdas syns samma tendens: Respondenterna är mer positiva i kommuner med låga sjuktal än i kommuner med höga sjuktal.

Alla svaren pekar i samma riktning. I kommuner som har låga sjuktal lyssnar man på medarbetarna, tar större hänsyn till vad de anser och försöker i högre grad att åtgärda de problem med arbetsmiljön som de påtalar.

Kommuner med låga sjuktal har det inte av en slump – de har det på grund av att de har ett bättre arbetsmiljöarbete. Och eftersom det finns en koppling mellan arbetsmiljön och resultaten kan man helt enkelt säga att den kommun som inte arbetar aktivt med arbetsmiljön i skolan, inte heller ger sina elever en lika stor möjlighet att klara skolan.

Andra undersökningar

Vi har även gjort en omvärldsanalys för att se vad forskningen säger om problematiken respektive vad vi vet om hur det ser ut i skolan.

I linje med forskning

Sambandet mellan hälsa, resultat och ledningens förhållningssätt finns belagt i forskning. I projektet *Hälsa och framtid* identifierade forskare kvalitéer som utskiljer verksamheter med låga sjuktal. En tydlig skillnad är ett ledarskap som bland annat präglas av ledare som visar tillit, är valda utifrån en social kompetens och får stöd i termer av utbildning, prioritering och delegering. Viktiga nycklar till låga sjuktal är även delaktighet, kommunikation och en sund syn på hälsa och arbetsanpassning.² Senare kommer också *HOFF-projektet* som är visar att samma samband gäller i offentlig sektor.³ I olika utsträckning går alla dessa aspekter igen i vår undersökning.

I projektet *Chefios* görs en genomlysning av hur chefsrollen utformas och underbyggs i offentlig sektor. Forskarna utmejslar åtta kategorier – fyra mer positiva och fyra mer negativa. Cheferna i skola återfinns oftast i de två mer negativa kategorierna ”de försummade”, som karaktäriseras av att det ”finns få möjligheter att diskutera problem med nivån ovanför”, och ”de klämda”, som utöver bristande stöd också rapporterar medarbetarproblem. En del finns också i den positiva kategorin ”de uppskattade”, där cheferna finner kvalitet i positiva kontakter med brukarna. I övrigt domineras de mer positivt laddade kategorierna av chefer i manligt dominerade förvaltningar.⁴

Stressen i skolan

Både elever och lärare upplever en stor stress i dagens skola. Ett tecken på att arbetsmiljön långtifrån är den allra bästa på många håll.

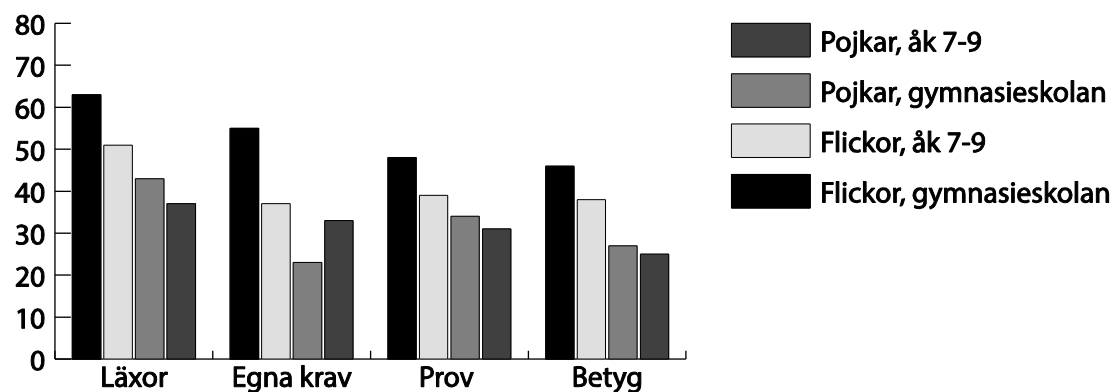
Eleverna

I Skolverkets rapport *Attityder till skolan 2012* kan vi se att 26 procent av eleverna i årskurserna 7-9 och 38 procent av eleverna i gymnasieskolan angav att de alltid eller oftast känner sig stressade i skolan. Det är en ökning sedan 2006, för gymnasieskolans del är det även en liten ökning sedan 2009.

Könsuppdelat blir det tydligt att det framför allt är tjejer som känner sig stressade: För grundskolans årskurser 7-9 anger 30 procent av tjejerna och 23 procent av killarna att de är stressade. För gymnasieskolans del är könsskillnaden än större – hela 48 procent av tjejerna känner sig stressade, mot 27 procent av killarna. I gymnasieskolan är det också stor skillnad mellan de studieförberedande programmen och de yrkesförberedande, eleverna på de förstnämnda är klart mer stressade.

Nästan var femte av eleverna i årskurserna 7-9 och gymnasieskolan anser att kraven är för höga, något som i det närmaste har fördubblats sedan 2009 då var tionde elev ansåg att kraven var för höga. Tidigare år har tjejer i högre grad ansett att kraven är för höga, men i 2012 års undersökning finns ingen sådan könsskillnad. I 2009 års undersökning finns också en samvariation mellan att en elev anger att den känner sig stressad och att den anger att kraven är för höga.

För elever i årskurserna 7-9 och gymnasieskolan är faktorer som stressar till exempel hemuppgifter (varannan elev känner sig stressad av det minst en gång per vecka), prov (39 procent minst en gång per vecka), egna krav och förväntningar (38 procent minst en gång per vecka) och betyg (24 procent minst en gång per vecka). Även här är det tjejer i mycket större utsträckning som känner sig stressade, vilket syns i nedanstående diagram.

Andel elever som känner sig stressade minst en gång per vecka. Sifferuppgifterna kommer från Skolverkets *Attityder till skolan 2012*.

Lärarna

Även lärare känner sig stressade. I *Attityder till skolan 2012* anger 55 procent av lärarna att de känner sig stressade, vilket är en ökning med tio procentenheter sedan 2009 och med femton sedan 2006. Könsskillnaden återfinns här också, kvinnor är mer stressade än män. Till skillnad från eleverna upplever lärarna i grundskolan större stress än lärarna i gymnasieskolan.

Åtta av tio lärare är stressade över ”administrativt arbete och dokumentation över elevernas kunskapsutveckling”, vidare anser två av tre att ”för lite tid att planera undervisningen och det faktum att många elever behöver extra hjälp och stöd skapar stress”. Men även möten, konferenser, planeringsdagar samt bedömning och betygssättning stressar lärare i hög grad.⁵

Att lärare är stressade beläggs också i andra undersökningar, till exempel är det läraryrkena som kommer i topp när tidningen *Du och jobbet* frågar utövre inom olika yrken om belastningen i yrket har ökat eller inte.⁶ Likaså visar TCO:s stressindex att läraryrkena är de av samtliga undersökta yrken som anser att belastningen har ökat mest.⁷

Eva E Bejerot, Hans Hasselbladh och Tina Forsberg Kankkunen visar i en undersökning att 62 procent av lärarna ofta eller mycket ofta hoppar över lunch/rast för att hinna med det som ska göras och att 29 procent jobbar övertid nästan dagligen. Vidare anger 34 procent av lärarna att de ofta eller ganska ofta har dagar då de känner sig mycket pressade.

Inte minst visar deras undersökning på en gigantisk förändring från 1992. I dag svarar 58 procent av lärarna att de ofta eller ganska ofta har så många arbetsuppgifter att det inverkar negativt på möjligheterna att jobba effektivt, bara nio procent svarar nej, aldrig

eller sällan. 1992 var det 15 procent som svarade ofta eller ganska ofta på samma fråga och 43 procent som svarade nej, aldrig eller sällan.⁸

Stressen leder till hotfulla situationer

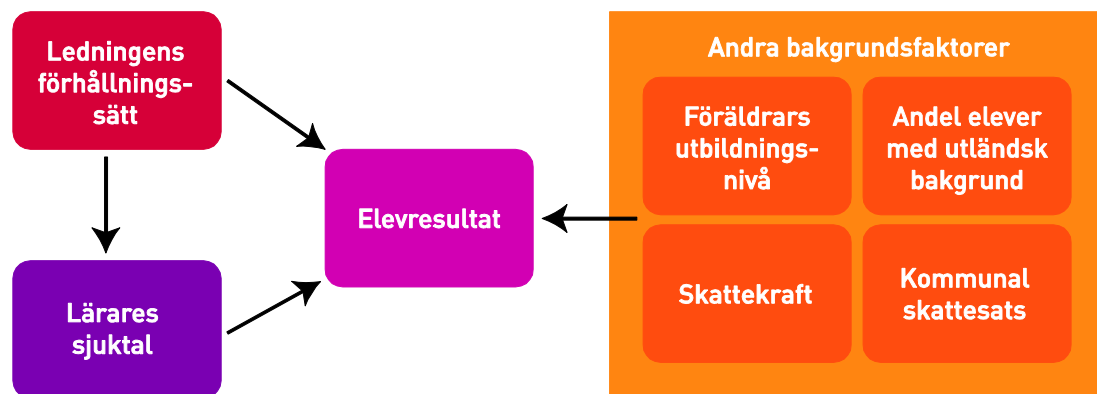
En av stressens naturliga reaktioner är, enligt forskarna Thomas Ljung och Peter Friberg, att göra sig beredd för strid eller flykt⁹. Det medför att risken för såväl hot och våld som skolk ökar i stressiga skolmiljöer. Till exempel har det under den senaste fem åren inträffat 1311 incidenter med hot och våld som har lett till att lärare blivit sjukskrivna.¹⁰

Metod och referenser

Mer om den statistiska undersökningen

Vi vet att den starkaste förklaringsfaktorn för elevernas resultat är föräldrarnas utbildningsnivå, samt ett antal andra socioekonomiska förklaringar. En bra bild av olika påverkansfaktorer på skolresultat måste därför ta hänsyn till sådana förklaringar. Vi har här valt att använda oss dels av uppgifter från Salsa-databasen, för att fånga elevrelaterade egenskaper, dels skattekraft och kommunal skattesats, vilket indirekt fångar andra aspekter som arbetslöshet, lönenivåer och befolkningsstruktur i övrigt.

I stort tänker vi oss att ledningens förhållningssätt, efter att vi har rensat för de socioekonomiska förklaringarna, påverkar elevernas resultat på två sätt, en direkt och en indirekt via att lärare är sjuka. Hela modellen syns i nedanstående skiss.

Modell över vad som påverkar elevernas resultat

Lärares sjuktal är baserat på uppgiften ur den partsgemensamma lönestatistiken på andel personer som har varit lediga för sjukskrivning minst 30 dagar i följd under oktober-november för vilken löneavdrag görs i november. För att inte enskilda års värden ska få ett alltför stort genomslag har vi valt att använda genomsnittet för åren 2007-2011.

Utifrån den här modellen har vi testat två olika mått på skolframgångar: andelen folkbokförda elever i kommunen som slutfört gymnasieskolan vid 20 års ålder och det genomsnittliga meritvärdet för elever som slutför grundskolan i kommunala skolor. I båda fallen har vi använt de genomsnittliga värdena 2007-2011.

De fyra socioekonomiska bakgrundsfaktorerna är:

- föräldrars utbildningsnivå i kommunen (genomsnittlig utbildningsnivå för föräldrar vars elever har slutat kommunens grundskolor 2006-2012, från SALSAs-databasen)
- andel elever med utländsk bakgrund (för åren 2007-2011 från SALSAs-databasen)
- skattekraften (den sistnämnda variabeln är i själva regressionerna logaritmerad)
- kommunal skattesats (den gemensamma skattesatsen för kommun och landsting i en kommun, för att det fullt ut ska vara jämförbara verksamheter)

Att vi har hämtat uppgifterna om utbildningsnivå och andel elever med utländsk bakgrund från Salsa innebär att de är kopplade till de elever vars meritvärde för år 9 som vi jämför med. I fråga om folkbokförda elever som slutfört gymnasieskolan vid 20 års ålder är de inte direkt kopplade på samma sätt, eftersom de Salsa-uppgifter som vi använt endast omfattar elever i kommunala skolor, samt elever som är fyra år yngre. Men som en approximation för dessa elever fungerar de ändå, då variationen mellan åren inom en kommun inte är så stor vad gäller andelen med utländsk bakgrund, samtidigt som föräldrars utbildningsnivå inom en kommun är hyfsat konstant mellan åren, framför allt så sker det inga större omkastningar av rangordningen år från år.

Vi har också gjort ett antal regressioner där vi sett om det finns några ytterligare förklaringsfaktorer (som andel pojkar i år 9 och lärares medelålder). Ingen av dem tillförde några större förändringar av resultaten (de påverkade vare sig effekten av sjuktalet eller det samlade förklaringsvärdet av modellen i någon större omfattning), men ingen fungerade för båda resultatmåten. Vi valde därför att inte ta med dem.

Därtill prövade vi med andelen godkända i år 9, där föll någon av våra socioekonomiska förklaringar bort, så därför väljer vi att endast redovisa den i den här tabellen.

	Sjukandel	Utbildningsnivå	Utländsk bakgrund	Skattekraft	Skattesats	R ²
Avslutat Gy	-,576**	31,505***	-,158***	-15,470***	-,920***	,323
Meritvärde år 9	-1,397***	52,013***	-,146**	16,829**	-1,987***	,476
Andel med G år 9	-,499**	29,264***	-,232***	---	---	,411

Regressioner även med andel G år 9

Även när vi ser på elever som uppnått målen (alltså G i alla ämnen) finns det en samvariation med andelen lärare som är sjuka. För varje procentenhet lärare som är sjuk minskar andelen som klarar godkänt i alla ämnen i år 9 med en halv procentenhet. Sambandet finns alltså även då.

Undersökning bland kommuner med höga respektive låga sjuktal

För att försöka finna förklaringar till varför sjuktalen är högre och därmed resultaten något sämre genomförde vi en undersökning av det mer kvalitativa slaget. Med hjälp av en kvalitativ webenkät frågade rektorer, skyddsombud för lärare och elevrepresentanter i gymnasieskolan i ett antal kommuner med hög respektive låg sjukfrånvaro bland lärarna om hur de ser på arbetsmiljön och arbetsmiljöarbetet.

Sammantaget fick vi svar från 27 personer, 14 i kommuner med höga sjuktal och 13 i kommuner med låga sjuktal. Elva var elever, tio skyddsombud (eller i något fall annan företrädare för Lärarförbundet) och sex rektorer. Sju av eleverna, fyra av skyddsombuden och tre av rektorerna återfanns i kommuner med höga sjuktal och fyra elever, sex skyddsombud och tre rektorer i kommuner med låga sjuktal. Med avseende på både sjuktal och respektive respondentkategorier är spridningen med andra ord ganska jämn, så bias på grund av det är förhållandevis låg.

De kommuner som förekommer i undersökning är Arvika, Falköping, Hässleholm, Järfälla, Kungälv, Leksand, Lidköping, Ludvika, Lycksele, Markaryd, Mellerud, Nynäshamn, Olofström, Ronneby, Söderköping, Torsby, Värnamo, Åtvidaberg, Ängelholm, Östersund och Österåker.

Tabellappendix

Har du/ni gjort något för att ändra saker som påverkar arbetsmiljön negativt eller förstärka saker som påverkar arbetsmiljön positivt under de tre senaste åren.

	Ja, vid flera tillfällen	Ja, vid ett tillfälle	Nej
Högt sjuktal	37%	42%	21%
Lågt sjuktal	52%	33%	15%

Hur bra fungerar de forum/sammanhang där ni kan föra fram åsikter om arbetsmiljön

	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt
Högt sjuktal	57%	35%	7%
Lågt sjuktal	70%	28%	2%

Vem når ni genom dessa forum?

	Elev	Lärare	Rektor	Kommun
Högt sjuktal	2%	9%	56%	33%
Lågt sjuktal	0%	14%	44%	42%

De fyra vanliga frågorna

		Instämmer till fullo	Instämmer till stor del	Instämmer till liten del	Instämmer inte alls
Skyddsarbetet är väl känt bland dem som inte har uppdrag i det.	Högt sjuktal	7%	36%	36%	21%
	Lågt sjuktal	0%	38%	62%	0%
Kommunen, i meningen förvaltning och den politiska nivån, väger in frågor som stress och förutsättningar att organisera arbetet för jämn belastning i sitt beslutsfattande.	Högt sjuktal	0%	14%	50%	38%
	Lågt sjuktal	8%	31%	36%	23%
Vi får de resurser som vi behöver för att arbetsmiljön ska vara bra.	Högt sjuktal	0%	36%	43%	21%
	Lågt sjuktal	15%	31%	54%	0%
Vi får de resurser som vi behöver för att eventuella brister i arbetsmiljön ska åtgärdas.	Högt sjuktal	0%	43%	43%	14%
	Lågt sjuktal	15%	31%	54%	0%

Några arbetsmiljöaspekter som lyftes fram i undersökningen

Negativa saker

Hög arbetsbelastning för många arbetsuppgifter i teoriämnena (Elev, högt sjuktal).
Psykosocialt så är det största problemet en alltför hög arbetsbelastning, där arbetsuppgifterna ökar hela tiden, men inga arbetsuppgifter tas bort som kompensation (Skyddsombud, högt sjuktal).
Avsaknaden av avgränsningar (Rektor, högt sjuktal).
Tveksamt stöd från chefer (Rektor, högt sjuktal).
Dålig planering (Elev, lågt sjuktal).
Oklart var gränserna för uppdraget går (Rektor, lågt sjuktal).
Uppdragets komplexitet (Rektor, lågt sjuktal).
Arbetsbelastning (Skyddsombud, lågt sjuktal).
Administrativa arbetsuppgifter (Skyddsombud, lågt sjuktal).

Positiva saker

Storlek på elevgrupper (Skyddsombud, lågt sjuktal).
Resurser (Rektor och Skyddsombud, lågt sjuktal).
Fungerande arbetslag (Skyddsombud, lågt sjuktal).
Att det finns tillräckligt mycket stolar och bord så man har någonstans att sitta och arbeta om man behöver lämna klassrummet för arbetsro (Elev, högt sjuktal).
Gott samarbete med övriga på arbetsplatsen (Rektor, högt sjuktal).
Påverkbart eget arbete (Rektor, högt sjuktal).

Referenser

- 1 Ingvar Nilsson (2012): *Sociala investeringar kring barn och unga*, Skandia, Idéer för livet
- 2 Svartengren et al (2008): *Hälsa och framtid*, Stockholms läns landsting
- 3 Vingårds et al (2013): *Hälsa och framtid i kommuner och landsting*, Stockholms läns landsting
- 4 Härenstam et al (2013): *Chefs*, Göteborgs universitet
- 5 Skolverket (2013): *Attityder till skolan 2012*; Skolverket (2010): *Attityder till skolan 2009*
- 6 *Du och jobbet*, januari 2013
- 7 TCO (2013): *Att sova med jobbet – tjänstemännens arbetsvillkor*
- 8 *Dagens sambälle nr 21*, maj 2013
- 9 Ljung, Thomas, och Peter Friberg (2004): *Stressreaktionernas biologi*, Läkartidningen nr 12, volym 101
- 10 "Lärare hotas och misshandlas av sina elever", *Dagens Nyheter*, 4 juni 2013

Bra arbetsmiljö höjer elevernas studieresultat

I diskussionen om vad skolresultaten beror på har en förklaring helt och hållet lyst med sin frånvaro: hur arbetsmiljön för elever och lärare påverkar. Det är ett perspektiv som vi – Sveriges elevkårer och Lärarförbundet – tillsammans nu vill föra in.

I den här rapporten visar vi att en god arbetsmiljö är en del i lösningen – där lärare är friska presterar eleverna bättre. I detta samband ligger helt andra framgångsmöjligheter än i mätningar, prov, omdömen och andra lösningsförslag. Lösningsförslag som i stället visar sig vara en del i den accelererande problematiken.

En väg att förbättra elevresultaten är att satsa på arbetsmiljön för både lärare och elever. Egentligen är det självklart. I en välfungerande skola mår alla bra och då finns tiden och orken att fokusera på undervisningen och därmed höja prestationerna.

